

Сергій ШИРОКОВ

*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ЯВИЩЕ ПАТРІОТИЗМУ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Аналізується явище патріотизму в суспільному та особистому вимірах. Наводяться підходи до його розуміння у філософській, громадській, науковій та політичній думці від давніх часів до сьогодення. Описуються види патріотизму та етапи розвитку національно-патріотичної свідомості, умови, в яких формується національно-патріотична свідомість на кожному із цих етапів, та умови, за яких один етап переходить в інший. Наводяться узагальнені характеристики явища з огляду на підходи до його розуміння. Розкриваються сучасні концепти дослідження цього явища. Аналізуються їх спільні риси та відмінності. Надається узагальнююче визначення, яке охоплює відомі підходи й концепти дослідження явища. Систематизуються наведені підходи та концепти та на цій основі пропонується авторське бачення напрямів розгляду явища патріотизму, обґрунтовується вибір його сутності.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, національно-патріотична свідомість, концепт.

Революція гідності та події після неї доводять актуальність усебічного подальшого аналізу явища патріотизму заради якомога більш вдалого реагування на виклики сьогодення та відстоювання незалежності нашої держави.

Проблематикою явища займалися дослідники з різних сфер наукових знань, а саме: А. Миронов, М. Потапова, І. Харламов, О. Вишневський, Г. Ващенко, Е. Кондрашова, В. Кротюк. Проте з огляду на багатогранність явища, невирішеним лишилося питання пошуку спільних рис задля всіх напрямів його розгляду.

Метою статті є дослідження підходів до розуміння явища патріотизму в різних сферах наукових знань, аналіз напрямів його розгляду, синтез та виділення спільних рис цього.

Явище патріотизму привертало увагу науковців з давніх часів. Так, ще давньогрецький мислитель Платон у діалозі «Держава» розглядав патріотизм [11]. Він оперував словосполученням «спільне благо», яке за суттю можна вважати еквівалентним сьогоднішньому розумінню поняття «патріотизм». За Платоном, спільне благо є найвищою цінністю, найголовнішим принципом функціонування його ідеальної держави, воно зрозуміле та підтримується більшістю громадян. Громадянин опікується інтересами держави, держава опікується інтересами громадянина. Індивід поза межами держави не може повноцінно реалізувати себе, тільки спільними силами громадян держава спроможна протистояти викликам. Таку солідарність можна розглядати як відсутність суттєвих суперечностей усередині суспільства.

Ще одним принципом, за яким, на думку Платона, повинна функціонувати держава, є справедливість. Цією категорією балансуються інтереси держави та громадянина, вона регулює думки та вчинки всіх мешканців держави та відносини між ними. Цей принцип консолідує громадян та допомагає подолати локальні розбіжності у вирішенні глобальних питань діяльності держави, тобто закони в такій державі ставлять за мету не добробут якогось прошарку населення, а благо всієї держави. Цим досягається довіра до органів влади, а виконання законів є обов'язком патріотично налаштованого громадянина [11].

У працях Арістотеля ми бачимо, з одного боку, більш раціональні ноти в описі явища патріотизму, а з іншого – воно розглядається з позиції державних інтересів

та тяжіє до поняття «громадянськість». Патріотизм громадян – це один зі складників, який гарантує добробут держави. За важливістю проявів суто воєнно-героїчний складник поступається першості більш широким громадянським проявам: виконанню цивільних обов'язків добропорядного громадянина в економіці, політиці, мистецтві, науці та інших сферах суспільного життя, у тому числі у воєнній сфері, але без її домінанти. Виховання такого громадянина вважається однією з основних функцій держави [1]. «Таким чином, ідея патріотизму в грецькому суспільстві виникає як результат соціальної творчості, що має на меті виживання спільноти, пошук способу самоідентифікації етносу, засобів підтримки балансу інтересів між різними станами, подолання соціальних бар'єрів усередині суспільної структури» [9, с. 280] (переклад наш. – С. Ш.).

Ідеї патріотизму відображені й у пам'ятках давньоруської літератури. Так, у творі «Слово о полку Ігоревім» на фоні опису подій походу автор показує зміну світогляду князя Ігоря від свавільно-гнівних вчинків до розуміння об'єднаної ролі держави. Автор описує приготування до походу, триденний бій, поразку і полон князя та причини цього. Зміна світогляду ілюструється наприкінці поеми, де після втечі з полону Ігор приходить до церкви Святої Богородиці Пирогощі – Державної Богоматері [14].

У творі «Повчання Володимира Мономаха дітям» Київський князь радить своїм дітям любити Батьківщину, захищати її від ворогів, трудитися, бути хоробрими, гуманними, чуйними до людей, поважати старших, жаліти дітей, сиріт, поважати жінок [13].

За Гегелем, патріотизм – це прагнення досягти загальних цілей та інтересів держави, які апріорі мають вищий пріоритет стосовно будь-яких особистих, групових та навіть суспільних інтересів. Держава як вища форма організації суспільства і вища цінність є головним об'єктом вищих почуттів і помислів особистості та суспільства, у тому числі патріотичних [4].

Розглянемо підходи, наведені в довідковій літературі.

Українська радянська енциклопедія тлумачить поняття «патріотизм» як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, визначає його як соціально-історичне явище, елементи якого виникли за первіснообщинного ладу, як форми усвідомлення родових зв'язків, обрядів, звичаїв. Патріотизм – могутній духовний прискорювач соціально-економічного і культурного прогресу, один із головних принципів моралі та важлива складова частина виховання [15].

Академічний тлумачний словник української мови містить таке визначення: патріотизм – «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги» [10, с. 97]. В «Енциклопедії політичної думки» зазначено: «Патріотизм – це любов до Батьківщини, яка включає в себе готовність стати на її захист та діяти в її інтересах». «Патріотизм – це швидше почуття, аніж політична ідея, але таке почуття, яке може бути поставлено на службу різного роду переконанням, особливо під час війни» [6, с. 237]. В «Енциклопедії державного управління» написано: «патріотизм – морально-етичний та політичний принцип, сутність якого полягає в почутті любові до рідного краю, Батьківщини, своєї країни» [5, с. 535].

У педагогіці патріотизм розглядають переважно як якість особистості, яка впливає на поведінку людини та включає в себе сукупність морально-етичних почуттів до своєї Батьківщини; сформоване на цих підставах ставлення до неї визначає поведінку людини в певних життєвих ситуаціях, що реалізується в діяльності на підтримку, розвиток та її захист. Як і будь-яка особистісна якість, патріотизм характеризується стійким форматом поведінки, у тому числі і завдяки свідомому застосуванню сили волі, тому вважається, що її треба виховувати [12].

Структура патріотизму як особистісної якості включає в себе потребу і прагнення особистості бути патріотичною, знання і норми патріотичної поведінки і прагнення їх дотримуватися, володіння навичками виявляти його, здатність силою волі поводитися певним чином [16].

О. Вишневський у сучасній українській педагогіці виділяє щонайменше три різновиди патріотизму: етнічний, територіальний, державницький. Етнічний патріотизм започатковується як відчуття родо-видових ознак народу, що є вродженими. Він ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії тощо. Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до того місця на землі, місцевості, ландшафту, клімату тощо, де людина народилася. Державницький патріотизм базується на остаточній меті кожної нації – побудові власної держави, її державному самовизначенні. Державницький світогляд, державницьке почуття визнається вищим патріотизмом, який ґрунтується на державній ідеології і пов'язується з поняттям громадянськості. Вважається, що він має ґрунтуватися на етнічному та територіальному чинниках. Хоча етнічний патріотизм має вирішальне значення, та державницький патріотизм пом'якшує і згладжує не тільки природні міжетнічні суперечності, але й конфлікти, пов'язані з майновим станом окремих людей, тобто він має об'єднавчу силу [3].

У педагогіці виділяють щонайменше три етапи розвитку національно-патріотичної свідомості людини. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення вважають першоосною, корінням патріотизму. Він починається з перших днів життя дитини в сім'ї, з материнської мови, колискової пісні, бабусині казки, з участі дитини в народних звичаях і обрядах, із засвоєння народної пісні, із причетності до процесу народної творчості тощо, розвивається внаслідок участі в народних дійствах (вертеп, колядування, віншування, гайки, розмальовування писанок тощо). У сім'ї та школі діти засвоюють шанобливе ставлення до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися, беруть участь у вшануванні їхньої пам'яті. Так формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків. Через рідну мову дитина засвоює національний спосіб мислення, характерні для нього категорії та образи, ставлення до моральних цінностей тощо. У перші роки життя дитина формує в собі почуття власної «містичної єдності» з територією, на якій народилася, з околицею, яку пізнала вперше, з характерним кліматом тощо. Цей етап ще називають етнізацією свідомості або «стихийним патріотизмом». Людина, яка живе довго серед певного оточення, так зживається з ним, що воно стає ніби частиною її [2]. На психіці людини позначається клімат і навіть температурні умови та вид харчування. Вона органічно зростається з довкіллям, природою, життям найближчих людей, із характерними формами господарювання. І таке почуття – любов до всього, що оточує людину – може інколи набувати високого напруження [2].

Наступний етап – національно-політичного самоусвідомлення – припадає переважно на підлітковий вік, коли дитина з лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. Процес загальної соціалізації передбачає усвідомлення свого «я» як частки суспільного організму, що має національно-політичний характер. Під впливом усвідомлення соціального життя, вивчення історії та культури народу молода людина замислюється над долею своєї нації, над тим місцем, яке вона посідає серед інших націй, робить вибір щодо потреби і методів відстоювання її свободи. Етап національно-політичного становлення пов'язаний із громадською активізацією, з усвідомленням політичної ситуації, у якій живе і розвивається нація. У цей час відбувається приєднання підлітків до молодіжних, громадських, політичних об'єднань і організацій, які своїми програмами і діяльністю впливають на процес національного і громадянського самовизначення

особистості. Головним і певною мірою навіть ритуальним моментом національного самовизначення юнака чи юнки є прийняття ними громадянства. Це особливо важливо для представників національних меншин. Вони вирішують для себе, чи відповідає їх духовним запитам земля, на якій вони живуть, чи ні. Це визначає їх визнання або заперечення громадянства. Адже прийнявши його, вони не тільки набувають певних прав, але й беруть на себе конкретні патріотичні обов'язки – утверджувати, захищати і зміцнювати державу.

Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення є виявом любові та поваги до своєї держави як головної мети національної боротьби за самовизначення [3].

Аналіз еволюції змісту поняття «патріотизм» у філософській, громадській та політичній думці виявляє такі його характеристики:

- любов до Батьківщини, до рідних місць, рідної мови;
- повага і знання історії Батьківщини, традицій, культури, звичаїв народу;
- національна самосвідомість на основі поваги до інших, толерантність;
- прагнення присвячувати свою працю, сили і здібності розквіту Батьківщини;
- любов до людини, повага до людської гідності, любов до людства;
- виховання «добрих громадян», корисних Батьківщині, високоморальних, високоосвічених громадян – «істинних синів Вітчизни», турбота про інтереси Батьківщини;
- прагнення до відстоювання честі та гідності Батьківщини, готовність захищати її, відданість, вірність, громадянськість [7].

У сучасній науково-дослідній літературі поширений узагальнений підхід до розуміння патріотизму, умовно диференційований за низкою напрямів. Перший напрям – піднесено-емоційний – характеризується яскраво вираженим позитивним ставленням до Батьківщини; обмежується виявом в абстрактній формі любові до природи, рідного краю, рідної домівки, картин дитинства тощо. Саме таким є розуміння патріотизму багатьма людьми. Другий напрям – активнодіяльний – патріотичне почуття не обмежується лише глибиною і піднесеністю любові до Батьківщини, а спонукає суб'єкта до активних дій, вчинків на благо своєї Вітчизни. У третьому напрямі патріотизм розглядається як суспільне явище, зміст і характер якого значною мірою зумовлюються особливостями історичного розвитку суспільства, держави, політикою її правлячої еліти. У межах цього напрямку патріотизм можна визначити як одне зі складних, багатоаспектних явищ суспільного життя, особливо його духовної сфери, яка має величезний потенціал відродження суспільства на переламних етапах його розвитку.

Четвертий напрям характеризується тим, що держава розглядається як об'єкт патріотизму, тому його можна назвати державним патріотизмом. Поява такого різновиду патріотизму спричинена певними історичними умовами, а саме необхідністю консолідації зусиль для створення, зміцнення держави, різних форм державної влади. Осмислення головної ідеї цього напрямку передбачає розуміння патріотизму як виявлення його суб'єктами почуття національної гордості за державу, їх активної участі у зміцненні держави та державності як першочергової умови ефективного функціонування соціальних інститутів, розвитку суспільства й особистості.

П'ятий напрям певною мірою є альтернативним стосовно попереднього. Його представники розкривають сутність патріотизму в нерозривному зв'язку саме з особистістю, яка є для них вищою цінністю. Тому цей напрям може називатися «особистісним патріотизмом». На відміну від попереднього напрямку, що розглядає державу як головний об'єкт патріотизму, представники цього напрямку першочергову роль надають суб'єкту, тобто особистості.

Наступний напрям – духовно-релігійний – патріотизм розглядається як

найважливіший момент, етап духовного розвитку особистості, а саме її самовираження. При цьому рівень такого розвитку є дуже високим, оскільки духовна самореалізація особистості передбачає вияв нею ряду найважливіших сторін, якостей, що характеризуються повнотою, цілісністю, оптимальністю їх сформованості. Зміст же цих якостей особистості, самого акту духовності її патріотизму є глибоко релігійним [8].

На підставі вищезазначених та інших напрямів розгляду явища патріотизму В. А. Кротюк надає таке визначення: «Патріотизм – одна з найзначніших цінностей, притаманних усім сферам суспільства і держави, є найважливішим духовним надбанням особистості, характеризує вищий рівень її розвитку і виявляється в активно-діяльній самореалізації на благо Вітчизни. Патріотизм уособлює любов до своєї Вітчизни, причетність до її історії, культури, досягнень, становить духовно-моральну основу особистості, що формує її громадянську позицію і потребу в гідному, самовідданому, жертвовному служінні Батьківщині. Патріотизм є своєрідним фундаментом суспільного і державного будівництва, ідеологічним підґрунтям його життєздатності, однією з основних умов ефективного функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів» [8, с. 57].

Вищенаведене формулювання є дуже показовим. Його автор намагався об'єднати всі трактування, підходи та визначення цього явища, які умовно можна розділити на такі напрями розуміння патріотизму:

1. Морально-етична цінність; духовне надбання та основа особистості, почуття.
2. Особиста якість, що формує норми поведінки; орієнтир, до якого треба прагнути в саморозвитку; спосіб самореалізації.
3. Ідентифікація особистості в історико-культурному, духовно-моральному та етнотериторіальному просторі.
4. Морально-етичний та політичний принципи взаємодії в трикутнику особистість – суспільство – держава.

Як бачимо, напрями розгляду патріотизму дуже різняться: від якостей особистості до умов функціонування людської спільноти в емоційній, морально-духовній та матеріальній сферах. Це свідчить, що явище патріотизму є дуже багатограним, охоплює і особисте, і суспільне, але, на нашу думку, можна стверджувати, що основною об'єднуючою ознакою проявів явища патріотизму в активно-діяльному напрямі його розгляду є жертвність особистого заради суспільного. Це необхідна умова існування цього явища, неодмінна його характеристика. Саме таке поєднання особистого та суспільного, частки та цілого і є суттю цього явища.

Перспективою подальших досліджень є деталізація та відокремлення джерел, витоків та першооснови явища патріотизму.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / Арістотель ; пер. з давньогрец. О. Кислюк. – Київ : Основи, 2000. – 239 с.
2. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Відродження, 1997. – 214 с.
3. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневецький. – Вид. 3-тє, доопрац. і доповн. – Київ : Знання, 2008. – 566 с.
4. Гегель Г. Філософія права : пер. с нем. / Г. Гегель. – М., 1990. – 524 с.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : НАДУ, 2011. – Т. 3 : Історія державного управління / наук.-ред. колегія : А. М. Михненко [та ін.]. – 788 с.
6. Енциклопедія політичної думки : пер. з англ. – Київ : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
7. Кондрашова Е. Н. Эволюция содержания понятия «патриотизм» в контексте

внутренней политики России (от древности до наших дней) / Е. Н. Кондрашова // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 12. – С. 72 – 79.

8. Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму / В. А. Кротюк // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Сер. «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – Харків : Право, 2013. – № 5(19). – С. 50 – 58. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/download/filosof/filosof_19.pdf.

9. Миронов А. В. Идея патриотизма в греческой философии / Миронов А. В. // Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. «Философия. Психология. Педагогика». – 2016. – № 3. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/ideya-patriotizma-v-grecheskoy-filosofii>.

10. Патріотизм // Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1975. – Т. 6 : П – Поїти. – С. 97.

11. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогрец. Д. Коваль. – Київ : Основи, 2000. – 355 с.

12. Потапова М. Д. Патриотизм как личностное качество глазами исследователей / Потапова М. Д. // Материалы открытой регион. конф. Воронеж, 21 – 22 апреля 2017 г. – Режим доступа : http://history.vspu.ac.ru/files/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8_2017.pdf#page=340.

13. Повчання Володимира Мономаха // Юрид. енцикл. : [в 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2002. – Т. 4 : Н – П. – 720 с.

14. Слово о полку Игореве. 800 лет : сборник. – М. : Советский писатель, 1986. – 576 с.

15. Українська радянська енциклопедія : [в 12 т.] / М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977 – 1985. – Т. 8 : Олєфіни-Поплін. – Вид. 2-ге. – 1982. – 527 с.

16. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – Москва : Гардарики, 1999. – 143 с.

List of references

1. Aristotel. Polityka. Kyiv : Osnovy, 2000, 239 p. [in Ukrainian].
2. Vashchenko H. Vybrani pedahohichni tvory. Drohobych : Vidrodzhennia, 1997, 214 p. [in Ukrainian].
3. Vyshnevskiy O. Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky : navch. posib. Vyd. 3-tie, dooprats. i dopovn. Kyiv : Znannia, 2008, 566 p. [in Ukrainian].
4. Gegel G. Filosofiya prava : per. s nem. M., 1990, 524 p. [in Russian].
5. Kovbasiuk Yu. V. [ta in.] (ed.) Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t. Kyiv : NADU, 2011. T. 3 : Istoriia derzhavnoho upravlinnia, 788 p. [in Ukrainian].
6. Entsyklopediia politychnoi dumky : per. z anh. Kyiv : Dukh i Litera, 2000, 472 p. [in Ukrainian].
7. Kondrashova E. N. Evolyutsiya sodержaniya ponyatiya «patriotizm» v kontekste vnutrenney politiki Rossii (ot drevnosti do nashih dney). *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2012, vyp. 12, pp. 72 – 79 [in Russian].
8. Krotiuk V. A. Suchasni kontseptsii doslidzhennia patriotyizmu. *Visn. Nats. un-tu «Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho»*. Ser. «Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiolohiia». Kharkiv : Pravo, 2013, № 5(19), pp. 50 – 58. Retrieved from http://nauka.nlu.edu.ua/download/filosof/filosof_19.pdf [in Ukrainian].
9. Mironov A. V. Ideya patriotizma v grecheskoy filosofii *Izv. Sarat. un-ta Nov. ser. Ser. «Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika»*. 2016, № 3. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ideya-patriotizma-v-grecheskoy-filosofii> [in Russian].
10. Patriotyzm. I. K. Bilodid [ta in.] (ed.). *Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.* Kyiv : Nauk. dumka, 1975, t. 6 : P – Poity, p. 97 [in Ukrainian].
11. Platon. Derzhava. Kyiv : Osnovy, 2000, 355 p. [in Ukrainian].
12. Potapova M. D. Patriotizm kak lichnostnoe kachestvo glazami issledovateley. *Materialyi otkrytoy region. konf. Voronezh, 21 – 22 aprelya 2017 g.* Retrieved from http://history.vspu.ac.ru/files/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8_2017.pdf#page=340.

Theory and history of Public Administration

D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8_2017.pdf#page=340 [in Russian].

13. Povchannia Volodymyra Monomakha. Shemshuchenko Yu. S. [ta in.] (ed.). *Yuryd. entsykl.* : [v 6 t.]. Kyiv : Ukr. entsykl. im. M. P. Bazhana, 2002, t. 4 : N – P, 720 p. [in Ukrainian].

14. Slovo o polku Igoreve. 800 let : sbornik. M. : Sovetskiy pisatel, 1986, 576 p. [in Russian].

15. Bazhan M. P. [ta in.] (ed.). *Ukrainska radianska entsyklopediia* : [v 12 t.]. Kyiv : Holov. red. URE, 1977 – 1985, t. 8 : Olefiny-Poplin, Vyd. 2-he, 1982, 527 p. [in Ukrainian].

16. Harlamov I. F. *Pedagogika*. Moskva : Gardariki, 1999, 143 p. [in Russian].

Serhii Shyrokov. The phenomenon of patriotism: structural analysis

There are many definitions of the phenomenon of «patriotism». In scientific and public opinion, the attitude to it is ambiguous, but we can not deny that this mass social phenomenon and its significant influence on human behavior. This is related to the relevance of our scientific research. The purpose of the article is to study the approaches to understanding the phenomenon of patriotism in various fields of scientific knowledge, analysis of the directions of its consideration, synthesis and the selection of common features of it. The phenomenon of patriotism has not been out of the attention of scholars from ancient times.

According to Hegel, patriotism is the desire to achieve common goals and interests of the state, which a priori have certainly higher priority in relation to any personal, group and even social interests.

Reference literature contains such approaches. Patriotism is one of the deepest civic feelings, the content of which is love for the Motherland, the willingness to defense it and act in its interests, devotion to its people, pride for the national cultural heritage. Patriotism is defined as a socio-historical phenomenon, whose elements arose in the primitive communal system, as forms of awareness of tribal relationships, rites, customs.

The analysis of the evolution of the concept «patriotism» in philosophical, social and political thought reveals its characteristics: love of the Motherland, native places, native language; respect and knowledge of the history, traditions, culture, customs, nationality; national self-consciousness based on respect for others, tolerance.

In modern scientific literature, the attitude to patriotism can be split into the following directions.

Firstly: moral and ethical value; spiritual heritage and the basis of personality, feeling.

Secondly: the personal quality that forms the rules of conduct; a landmark to which self-development must be sought; way of self-realization.

Thirdly, identification of the individual in the historical, cultural, spiritual, moral, and ethno-territorial space.

Fourthly: the moral-ethical and political principle of interaction in the triangle of personality-society-state.

As we see, the directions of consideration are very different and extend from the personality traits to the conditions of functioning of the human community in the emotional, moral, spiritual and material spheres. This shows that the phenomenon of patriotism is very multifaceted and is at the junction of personal and social, at the intersection of the whole and the part. According to the author, it can be stated that the main unifying feature of the manifestations of the phenomenon of patriotism in the activity direction of its consideration is the sacrifice of the personal for the sake of the public.

Key words: patriotism, national-patriotic education, national-patriotic consciousness, concept.

Надійшла до редколегії 18.04.19